

ERREPUBLIKA BALTIKOETAKO HIZKUNTZ LEGEAK

Ohar pare bat hasi aurretik.

Alde batetik, legeak berak irakurtzea eta berrirakurtzea bezalakorik ez dagoela lege horiek ezagutzeko. Aintzin-solas honek, beraz, abiabide izan nahi du; eta ez ordezkabide.

Beste alde batetik, berriz, besterik gabe prentsa bidez irakurleak ongi dakienez, Sobietar Batasun-ohia osatzen zuten Errepublika Federatuak, are berorien barneko eskualde autonomoak eta maila askotako etniak eta herri-atalak berak ere, gaitzeko aldakuntzatan barrena abiatu dira.

Gaur hemen alderatu eta solastatuko ditugun hiru hizkuntz lege nagusiok, horretara, 1989koak izanik, oinarritzko abiapuntuen ideia orokorra eman dezakete; baina hiru urte istilutsu honetan bai legeak, eta bai herri-erantzunak ere, mamituz eta korapilotuz joan direla azpimarratu beharrik ez dago.

Ahalean (ez baita urrun honetatik beti han gertatua erraz ulertzen) hiru Errepubliketako egoeraren segizioa egin behar litzateke. Eta BAT honen hurrengo aleetan ere egiteko asmoa bederen badugu.

Hiru oinarri nagusiak

Baltikar nazioen hizkuntz arazoak hurrenkera honetan legeztatu dira:

- 1) Estonian: 1989ko Urtarrilaren 18an (39 artikulua).
- 2) Lituania: 1989ko Urtarrilaren 25an (10 artikulua).
- 3) Letonian: 1989ko Maiatzaren 5an (23 artikulua).

Artikuluen kopurua besterik ez begiratur, berehala ohar daiteke hau: Estoniako legea dela landuena eta zehatzena.

Elebitasunari ez

Hiru Legeon irakurketa arretaz eginez gero, puntu bat gailen: Errepublika Baltikoetako legerian ez dago elebitasunik.

Elebitasuna (are eleaniztasuna ere) badago, jakina. Errusiera izan da berrogei-tahamar urtez, legez eta ideologiaz, eskualdeetako hizkuntza nagusia: aurrerapenaren hizkuntza, sozialismoaren hizkuntza, nazioartekotasunaren hizkuntza; baltikar hizkuntzak, aldiz, etxe-barneko mintzaira zirelarik.

Hori baino askoz pisuago gertatu dira, halere, Hitler eta Stalinen garaietako populazio-mogimenduak: deportazioak, populu-hilketak, eskualde osoen okupazioa eta errusiarkuntza bortxatua (Estoniako Ekialdean bereziki).

Etorkinen olatua eskerga izan da (eslabiar olatua funtsean, eta errusiarra oro har); eta Errepubliketako oreka demografikoa dardaratu eta puskatu da. Erditsua dira gaur kanpotarrak Letonian (errusieradunak, "de facto"); eta herena baino aisa gehiago Estonian. Azaldu beharrik ez, hortaz: bi Errepublika horietan batez ere, hirietan eta industrialdeetan, errusiera dago nagusi. Areago "homo sovieticus" delakoaren zerbitzutan urte luzetan barrena bertako nazio-hizkuntzei funtzio nagusi batzu ukatu ondoren.

Egon badago elebitasuna, beraz: bertako nazio-hizkuntza, gehi errusiera. Ez guztiz egokiro "elebitasun diglosikoa" esan ohi den motakoa: errusiera *beharrezko* "goiko" funtzio askotan; estoniera, letoniera, lituaniera, borondate onaren eta *hiritarren nahiaren* mailan utzi zelarik.

Elebitasuna, egotekotan, bertakoen artean aurkitzen da; etorkinik gehienak errusiar elebakarrak baitira.

Halaz ere, hizkuntz lege horietan ez dago lege-mailako elebitasunik, ez dago inolako hizkuntz ofizialkidetasunik. Badaude nazio-hizkuntza ez *dakiten* etorkin batzu (asko izanagatik); ez dago, ordea, etorkin-multzo horiei legokiekeen *multzo*-eskubiderik. Arazoak eta eskubideak *maila pertsonalekoak* dira.

Hiru Errepubliketan *nazio-hizkuntzaren elebakartasuna* ezartzen da oinarritzat: "Estoniar Errepublikako hizkuntza ofiziala, estoniera da" (I.Art.). *Bakarra*, beraz. Bide beretik datoz Letoniako legea (I.Art.), eta Lituaniakoa (I.Art.).

Hain zuzen ere, Errepublika Baltikoetan bertako "hiritargoa" lortu ahal izateko, hizkuntz eskakizunak ipintzeko joera nagusitu da. Baina atal honek azalpen berezi eta luzea merezi luke; eta beste baterako utziko dugu.

Erabilpena bultzatzea

Jaurlaritzako kargudun nagusiei entzun behar izan diegunaz guztiz bestaldera, Baltikoko nazio-hizkuntzen *erabilpena bultzatzea* hartu da helburutzat.

Letoniako Legean, esate baterako, "hizkuntzaren *erabilpena* bilatzen da" (3.Art.), "alor ekonomiko eta gizartekoetan"; Lituaniakoan "lituanier hizkuntzaren garapena eta erabilpena bermatuz" (Hitzaurrean)

Hain zuzen ere, 1989ko Lege horiek "nazio-hizkuntza *mintzabide nagusi bihurtzea* dute helburua" (Lit.; I.Art.)

Nazio-hizkuntzari lehentasuna

Irlandan ere, jakina denez, gaelikoari aitortu zaio "goreneko lekua"...

Baltikoan ez dugu plegu horretako berbakeria hutsalik aurkituko; nahiz letrazko gorenekotasun horren sinbolo eta eragile izan daitezkeen arrasto batzu hor egon.

Adibidez, Letoniako Lege berrian (eta Letoniak bizi du kinkarik larriena) instituzio ofizialei egindako galdera edo inkestetan, bulego ofizialek *letonieraz* erantzungo

dute beti; bai izkribuz, bai ahoz (9.Art.); nahiz-eta eskatzaileak *bereziki* besterik nahi izanez gero, posible izan Administrazioak orduan errusieraz erantzutea. Lehen hitza nazio-hizkuntzaz.

Joera berbera aurkitzen dugu Estoniako Legean (16.Art.): "Estoniako ESS-an pertsona nahiz erakunde bati zuzentzerakoan, instituzio edo erakundeak *estoniera* erabiltzen dute". Eta honetaraz gero salbuespena: "Eskatzaileak estoniera ez menderatzekotan, errusiera edo beste hizkuntza bat erabiliko litzateke". Kasu idazkera horri: "errusiera edo beste hizkuntza bat" (alegia, euskaraz aurrenik; eta bestela "gaztelania edo beste hizkuntza bat"...))

Burokraten lan-hizkuntza

Legean espreski adierazten ez bada ere, lan-hizkuntza eta zerbitzu-hizkuntza berezten dira Errepublika Baltikoetan.

Zerbitzu-hizkuntza, bezeroarengandik edo hiritar soilarengandik bertago denez, halako elebitasuna edo "pertsonatasuna" somatzen da artikulu batzutan; nazio-hizkuntza ez *denaren* erabilpena, salbuespen gisa utzita.

Lan-hizkuntza, berriz, (lehiatiaz *barrukaldeko* hizkuntza, nolazpait esateko) askoz hestuago egiten da nazio-hizkuntzaren eskakizuna: burokraziak *hizkuntza ofizialaz* mamitu eta burutu behar du bere lana. Ez dago "teatrorik". *Funtzionariak nazio-hizkuntzaz ari dira lanean*; nahiz tarteka, eta bezeroaren eskubide pertsonalak errespetatzeko, kanpotarren hizkera erabili.

Artez datorren ondorioa, beraz, eta aurren-aurrenik, kanpotarren eskubide pertsonalak bermatzeko, *elebidunak* izango dira funtzionariak oro. Letonian, adibidez: "Administrazio Publikoan diharduten *funtzionari guztiek* behar dute nazio-hizkuntza ulertu, eta egokiro erabiltzeko gai izan" (4.Art.)

Lituanian ere espreski adierazten da, *'goiko mailako funtzionarioek*, hasteko, bete behar dituztela hizkuntza eskakizunak (&.Art.); eta zehazki ematen da zerrenda luzea, goreneko mailako burokrate horiek nor diren; "lituaniera jakin behar dutela" argiro idatziz.

Gauza bera Estoniako Legean (8.Art.); bileren Aktak "estonieraz jaso behar baitira". Eta berdin Letonian: bilera ofizialak letonieraz; eta norbaitek beste hizkuntzarik erabiliz gero, egoerari dagokion erakundeak segurtatuko du letonierazko itzulpena (&.Art.).

Toponimia, Antroponimia, iragarki ofizialak

Aginduak zorrotz agertzen dira.

Letonian, adibidez, araudiak eta guzti, iragarkiak, publizitatea, kartelak, eroskien deskribapena, letonieraz eman beharra azaltzen da (20.Art.). Gauza bera Estonian 33.Art..

Bide beretik dator errotulazio guztiaren legeztapena: Lituania, adibidez, 5.Art.. Are enpresen izendapenaren mugatzea ere: Letonia, 17.Art..

Toponimiari buruzko legeztaketak helburu nabarmen hau dauka: toponimoak *nazio-hizkuntzaz* agertzea; are nazio-hizkuntzaz *bakarrik* agertzea. Ikus honi buruz:

Estonia, 26.Art. (leku izen "bakarra" dio);
Letonia, 16.Art. ("bakarra"; salbuespenak bertako Udalen eskuetan jartzen direlarik);
Lituania, 9.Art. (forma bakarra)

Azpimarragarria da, sintoma gisa, Administrazioak erabiliko dituen tanpoiei buruzko araudi zehatza (Letonia, 19.Art.).

Bileretako hizkeraz

Hiru Errepublikak arautu dute propio puntu hau; eta hiruek modu bertsuan.

ildo nagusia hau da: hiritarrek oro dute nahi duten hizkuntzaz mintzatzeko eskubidea: Estonia, 26.Art.; Letonia, 5. eta 6.Art.; Lituania, 4.Art.. Baina hizlari batek bilera horretan nazio-hizkuntza ez baliatzenkotan, bileraren *antolatzaileak aldebereko itzulpena* bermatuko du.

Irakaskuntza

Esan beharrik ez: lehentasun osoa eman zaie hiruetan nazio-hizkuntzari irakaskuntza osoan barrena, Unibertsitatea barne.

Aipagarriena, agian, Estoniarrek bermatzen duen ikasguaren elebakartasuna: "Estoniako hiritarrek hezkuntza *eskolaurreko eta orokorra, eskola elebakarretan* jasotzeko eskubidea du" (20.Art.). Eskola elebidunen porrota, are eskola horietako hizkuntz giro ustela, berariaz salatu nahi izan balute bezala...

Unibertsitatean nazio-hizkuntza ez dakitenei bidea errazteko, erakatsi egingo zaie (ikus adibidez, Estonia, 21.Art., 2. pasartea). Epeak ere eman dira Unibertsitateko alorrean: Letonian, adibidez, datorren 1993ko Maiatzaren 5an bukatuko da Letonieraz jabetzekoa. Hortik aurrera *dena* erakatsiko bide da letonieraz. Ikusiko! Letonieraz ikasteko eskubidea, eta honi dagozkion oinarriak (dirutan eta liburutan) ezin garbikiago utzi dira legean (2. eta 10.Art.).

Oso azpimarragarria da *Tesiak* nazio-hizkuntzaz burutzeko eskubidea: Estonian, adibidez, 22 eta 23.Art.. Sobietar agintaldian, zientzien hazkunderako errusieraz idaztea praktikoagoa zela-ta, ukatu egin zitzaion baltikarrei eskubide hau.

Bibliografiaren mailan testuen urritasuna hor egonagatik ere, Unibertsitateko *lan-hizkuntza nagusia* bertakoa izatea jaso da legean, Letonian, adibidez, 11.Art..

Mass Media

Lehentasuna emateko asmoa dago. Irakur, adibidez, Estoniako Legearen 24.Art..

Alor honetaz Letoniakoa mintzo da ausarkienik (13.Art.): irrati eta telebista saioak "letonieraz" emango dira; eta jatorriz beste hizkuntza batez gauzatutako

programetan, bikoizketa egingo da, edo-ta azpi-tituluak erantsiko.

Hizkuntz kalitateaz

Normalean "corpus" delakoaren prestakuntzaz Legeek ez diote ezer (hango hizkuntzak aspaldidanik izan baitira batuak eta osatuak). Baina bi puntutxo aipatuko ditugu.

Lituaniako Dekretu batez (1989ko Otsailaren 20koa) lituanieraren *egokitasuna* eskatzen da (!!Art.); eta alfabetatze ikasaldiak eskaintzen. Eta bide beretik doa 12.Artikulua, eta xehetasun batzu ematen ere udal-mailako beharrez (15.Art.).

Letoniakoan, berriz, xehetasun aipagarri bat: "Estatuak "live" (edo "livoniera") hizkeraren hazkundera eta babesa segurtatuko ditu". Livoniera hau suomieraren eta estonieraren adar arkaikoa da, eta Letoniako 12 herriskatan bakarrik mintzatzen da.

Legeen ezarpenaz eta epeez

Epeen alorrean, eta normala denez, Lituania agertzen zaigu hertsienik. Gauza bera kontrolez eta erantzukizunei dagokienez: "Ministeritzetako buruzagiak, departamendu-buruak, deputatuak, entrepresa-buruak. instituzioak... izango dira *erantzule zuzenak* legearen betebeharrak" (10.Art.)

Baina Estoniak eman ditu epeak Artikuluz Artikulu, gutxienekoa urtebetekoa eta luzeena lau urtetakoa delarik.

Letoniako Legean irakurgarriak dira honi buruz ondoko hiru Artikulu hauek:

- 21.Art.: "Hizkuntzaren Batzordea", eta antzekoak
- 22.Art.: Hiritarren kontrako "kalteak indemnizatzeko beharraz".
- 23.Art.: Legearen hausleak hauzitara eraman daitezke.

Hauek esanda, onena testuak berak irakurtzea eta alderatzea, esana dugunez.

Txillardeg
EHU/UPVko irakaslea